

Elpusztult falvak, XI–XVI. századbeli régészeti leletek Szeged és Hódmezővásárhely határában.

(Ide tartozik a XXVII–XXXII. tábla.)

Ennek a dolgozatnak a célja Szeged és Hódmezővásárhely törvényhatósági városok határában egykor fennállott községek és települések területén előkerült ingó vagy ingatlan régészeti emlékek ismertetése.

A két város környékén elpusztult falvak történetével Reizner János¹ és Szeremlei Samu² foglalkoztak. Munkáik megjelenése óta több templomrom, temető és szorványos lelet került elő a területről. Az újabb összefoglalás ezért lett időszerűvé, de azért is, mert az eddigi munkák szemléltető anyag híjján nem tájékoztatnak kielégítő módon a leletekről, amelyek igen sokszor nagyobb figyelmet is érdemelnek.

A két város határában ma alig van falu jellegű település, pedig köztudomású, hogy a nagy határú alföldi városok a török uralom alatt vagy még előbb elpusztult falvak területével gyarapodva nőttek naggyá.

Szeged és Hódmezővásárhely környékén a mult század végén indult meg a rég eltűnt falvak utáni kutatás. Szeged határában Reizner János, Tömörkény István és Móra Ferenc; Hódmezővásárhely határában Szeremlei Samu, Varga Antal, Oláh Imre és Tergina Gyula voltak az első kutatók, akiknek ásatásai révén több falunak és templomnak helyét sikerült megállapítani. Segítségükre szolgáltak az elpusztult falvak nevét viselő dülő- és határelnevezések, meglévő templomromok és a sokszor a fölszínen szétszórtan talált régészeti emlékek.

A dolgozat I. része Szeged, II. része Hódmezővásárhely határában talált emlékekkel foglalkozik.

Ezen a beosztáson belül az első csoportban (A.) azokról az elpusztult falvokról lesz szó, amelyeknek helyét templomromok, temetők, szorványos leletek, dülőnevek vagy oklevelek határozzák meg;

¹ 21. 166–167. l. Lásd a függelékben említett irodalom megfelelő számánál.

² 30. 283–476. l.

a másodikban (B.) azokról, melyekről oklevelek vagy dülőnevek emlékeznek meg és helyüket szórványos leletek igazolják; a harmadikban (C.) azokról, melyeknek helyét és fennállását sem oklevél, sem dülőnév nem igazolja, de hajdani templomuk romja vagy alapja fennmaradt; a negyedikben (D.) azokról, melyekről oklevelek emlékeznek meg és máig meglévő dülőnevek igazolják, hogy az említett terület-részen egykor falu állhatott; végül az ötödik csoportban (E.) azokról a falvakról, melyekről csupán az oklevelek szólnak, s a dülők elnevezésének megváltozása után az egykori falvak helye teljesen feledésbe ment.

I. Szeged.

A. 1. Csengele. Szeged legészakibb határrészén terül el Csengele puszta (1. kép: 1.).

Felső-Csengelén román stílusú kápolna maradványait hozták napfényre az ásások.³ A kápolna romjai mellett temető is volt, amelyből egy XV. századi pecsétgyűrűn⁴ kívül kezdetleges kivitelű harangtöredékek, bronzhengertöredék, emberi csontok⁵ és szórványos leletként anjoukori sarkantyú került elő.⁶

A falut a tatárpusztítás után kunok telepítették be, mint ezt egy 1423-ból származó oklevél bizonyítja, mely Csengel-Telek néven kun falut említ ezen a vidéken.⁷ Egy 1473. évi oklevél szerint pestis pusztította el a falu lakosságát.⁸ Az így elnéptelenedett falut Mátyás idejében újratelepítették. A település nagyobb terjedelmű lehetett, mert nem messze az említett templomtól, Alsócsengelén is vannak középkori téglamaradványok.⁹ Valószínűleg a török hódoltság korában pusztult el. Romjai sokáig fennállottak, 1699-ben a Kamarai összeírás is említ még meglévő falrészleteket Felső Csengelén.¹⁰ 1747-ben Kaltschmidt Ábrahám már csak templomromokról tud ezen a helyen.¹¹ A romok József császár idejében még álltak. (Coll. XVII. Sec. 29.)

A. 2. Csorva. Szeged határának Ny-i részében Ötömös pusztától délkeletre fekszik Csorva. (1. kép: VI.)

A területen lévő egyik halomból, 1895-ben, templommaradványokat ásattak ki.¹² A templom román stílusú volt. Fennállásának idejét hozzávetőlegesen meghatározza a romok közelében előkerült

³ 14. 277. l., 21. 166. l., 23. 238. l.

⁴ 71. 61. l., 23. 238. l.

⁵ 23. 238. l.

⁶ 38. 35/1905.

⁷ 6. 680. l., 13. 495. l., 23. 236. l., 26. 19. l., 37. 68., 90., 95. l., 40. I. k. 130—131.

II. 46. l.

⁸ 23. 236., 237., 240. l.

⁹ 23. 236. l.

¹⁰ 23. 236. l.

¹¹ 21. 167. l., 23. 235., 236. l.

¹² 24. 364. l.

IV. István kori réz érem.¹³ A csorvai határrészen nem ez az egyedüli nyoma az egykori falunak, mert nem messze, a „templomhegy”-nek nevezett részen, másik épület törmelékeire bukkantak, amely szintén templom lehetett, amit az alapfalak közelében talált román stílusú füstölő is igazolni látszik.¹⁴

A Kaltschmidt¹⁵ és a József császár-féle térképeken már csak templomhely, „Kőhalom” van feltüntetve ezen a helyen. (Coll. XVII. Sec. 31.)

A. 3. *Kereset*. Szeged határának Ék-i sarkában, a ma Keresetpusztának nevezett területen (1. kép: VI.) szórványos leletként középkori harang került elő.¹⁶

„Kereset” név szerepel a Kaltschmidt-féle térképen, ahol templomrom helyeként van megjelölve.¹⁷

Korábról nem ismerjük ezt a földrajzi nevet s írott emlékünksincs valami olyan településről, amely az egykori faluval azonosítható volna. A XIII—XV. században már fennállhatott, amint ezt az itt előkerült XIII—XV. században használatos, gótikus formát mutató harang bizonyítja.¹⁸ Pusztulásának idejéről nincsenek adataink.

A. 4. *Ötömös*. Az Ötömös nevű határrész Szeged határának Ék-i sarkában fekszik a Csorvai kapitányságban (1. kép: VI.).

Ezen a határrészen Móra Ferenc 1905-ben két ízben is végzett ásatást a „templomhegy”-nek nevezett halmon. Az eredmény egy valószínűleg a templomból fennmaradt épületmaradvány s körülötte temető nyomai.¹⁹

A temetőben feltárt 75 sír közül 15 gyermek, 17 nő, 42 férfi és 1 meghatározhatatlan sír volt. Ez utóbbi sírban a csontváz koponyája az első nyakcsigolyával együtt hiányzott (71.). Két sírban a női csontváz mellett egy-egy gyermek csontváz is volt (10., 34.).

Nem minden sírban volt melléklet. 8 férfi, 1 nő, 12 gyermek és a meghatározhatatlan sír melléklet nélkül volt. Tájolása minden sírban: nyugat-keleti. A sírok a domb keleti, északkeleti és déli lejtőjén terültek el. A sírok egymástól való távolsága a templomtól való távolsággal együtt nő: a templomhoz közel 20—30 cm, a domb tövé-nél 120—140 cm az egymástól való távolságuk. Mélységük is különböző: többnyire 120—140 cm, de 80 cm mélységű sír is előfordul. A halottakat kinyújtóztatva, nyújtott kezekkel és lábakkal tették a sírba. Találtak olyan sírokat is, hol vagy csak a balkéz (35., 50.), vagy csak a jobbkez (10., 23., 59.), vagy mindkét kéz a mellre volt hajtva (57.). A halottakat ruhástól, koporsóban vagy anélkül helyezték el a sírban. 49 koporsós és 26 koporsó nélküli sír volt.

¹³ 24. 364. l., 41. 164. l.

¹⁴ 20. 37—38. l., 24. 362. l.

¹⁵ 20. térkép, 21. 166—167. l.

¹⁶ 21. 167., 173. l.

¹⁷ 21. 166. l.

¹⁸ 21. 173. l.

¹⁹ 15. 18—27. l., 16. 369—371. l.

Mellékletként a következő tárgyakat találták az egyes sírokban: *apró üvegyöngyöt* az 1., 21., 26., 29., 31., 39., 46., 50., 54., 60.; *kréta-gyöngyöt* a 20. (XXVII. t. 22.); agyaggyöngyöt az 50.²⁰; *csontgyöngyöt* az 50., 59. (XXVII. t. 24.) sírban. Ez utóbbiak analógiáit megtaláljuk az Aranyegyházán előkerült leletek közt.²¹ Faragott *achát-gyöngyöket* a 34. (XXVII. t. 8., 9., 14.); aranyozott ezüst *boglárokat* a 31. (XXVII. t. 2., 11.), 34. (XXVII. t. 13.), 44. (XXVII. t. 7.), 45. (XXVII. t. 3.), 52. (XXVII. t. 6.), 65. (XXVII. t. 12., 25.), 72. (XXVII. t. 5.), 75. (XXVII. t. 1., 4.) sírban. A boglárók analógiáit Szabó Kálmán által Ágasegyházán, Benén és Bócsán felásott leletek közt megtaláljuk: a XXVII. t. 2., hasonló a 28. 42. l. 158., a XXVII. t. 3. a 28. 51. l. 243. ábra boglárjához. Ez utóbbi ötömösi boglaron hiányzik a középső dudort körülvevő kör és a liliumok közt lévő pontdíszítés. A XXVII. t. 5., 25. boglárhoz hasonló a 28. 51. l. 252. ábra boglárja, de az ötömösi boglaron lévő madár kidolgozása erőteljesebb. A madarábrázolást már a kora keresztény díszítő művészetben, mint symbolikus jelet megtaláljuk egy strassburgi bronzlámpán.²² A XXVII. t. 6., 11. boglárhoz hasonló a 28. 51. l. 230., a XXVII. t. 7. boglárhoz a 28. 51. l. 237. ábra boglárja. Különbség e két utóbbi közt az, hogy az ötömösin lévő csillag közepén rozetta is van. A XXVII. t. 12. boglárhoz hasonló a 28. 51. l. 226. A boglárók a jobb váll, vagy a balesípő mellett voltak, kivétel a 75. sírban talált két boglár; helyzetükből következtetve: süveg díszül szolgáltak (XXVII. t. 1., 4.). Egy sírban nem csak egy, hanem két boglár is előfordult (31., 75., 65.). *Ezüst pecsétgyűrű* a 23. (XXVII. t. 21.), 31. (XXVII. t. 18.), 35. (XXVII. t. 16.), 44. (XXVII. t. 17.), 45. (XXVII. t. 30.), 52. (XXVII. t. 23.); *ezüstözött rézgyűrű* az 51. (XXVII. t. 20.) sírban volt. A gyűrűk minden esetben a jobb kézen voltak, hol egyik, hol másik ujjon. Már a kora Árpádkorban szokásos volt a gyűrű viselése. Ezt a szokást a kunok is átvették és tekintve a gyűrűk egyszerű formáját, valószínű, hogy maguk készítették. A gyűrűk igen kezdetleges vésetűek; vékony ezüst lemezből készültek, tehát pecsételésre semmiképpen sem voltak alkalmasak. Az ötömösi gyűrűkkel rokon gyűrűket Szabó Kálmán az ágasegyházi, benei és bócsai temetőben talált. A XXVII. t. 18. gyűrűvel rokon a 28. 55. l. 278.; a XXVII. t. 17. gyűrűvel a 28. 54. l. 258.; a XXVII. t. 21. gyűrűvel a 28. 54. l. 267.; a XXVII. t. 30. gyűrűvel a 28. 55. l. 290. ábra gyűrűje. Az utolsó ötömösi gyűrűnél a vésés erőteljesebb. Azok a díszítő elemek, amelyeket a XIV. század gyűrűire Szabó Kálmán megállapít, itt is megvannak. A gyűrűk fejében nevek kezdőbetűi (XXVII. t. 17., 20., 21.), lilium (XXVII. t. 18.), növényi díszek (XXVII. t. 16., 23., 30.) vannak; a kezdő betűk közül az *M* (XXVII. t. 17.) és az *I* betű (XXVII. t. 21.) szerepel az ötömösi gyűrűknél.

Füles ezüst gombot a 2. (XXVII. t. 19.), 21. (XXVII. t. 10.), 23.

²⁰ 28. 42. l. 159. ábra.

²¹ 28. 43. l. 167. ábra.

²² 8. 1047., 1051. l.

(XXVII. t. 15.), 25. (XXVII. t. 27.), 27., 28., 29., 30. (XXVII. t. 26.), 32., 33., 37., 40., 41., 44., 46., 48., 50., 51., 52., 53., 54., 57., 58., 59., 61., 63., 64., 65., 70. (XXVII. t. 29.); *ezüst csörgögombot* az 5. (XXVII. t. 28.), 28., 35., 36., 45., 52., 55., 72. sírban találtak. Az itt talált fülesgombok és csörgögombok analógiáit az aranyegyházi temetőben előkerült ezüst fülesgombok és csörgögombok adják.²³ A gombokat Móra az ásatáskor főként a nyaknál és a mellen találta. A fülesgombokat ruha és ing összegombolására használták, míg a csörgögombok Szabó Kálmán szerint a gonosz szellem ellen való védekezés szolgálatában állottak.²⁴ Az ötömösi sírokban (23., 25., 30.) díszes gombok is kerültek elő, melyek a nép pompaszeretetét igazolják. Ezekhez analógia a 28. 47. l. 194. ábrán lévő gomb (XXVII. t. 27.); díszítésben hasonlóság van a 197. ábrával (XXVII. t. 15.).

Ezüst keresztföredéket talált Móra Ferenc egy férfi csontváz mellén a 24. sírban (XXVIII. t. 17.); *ezüst halántékkarikát* a 10., 20., 29., 45., 48., 52., 56. sírban a koponya két oldalán (XXVIII. t. 1., 2., 3., 4., 7., 8., 10., 11., 13., 14., 16., 24.). Figyelmet érdemel a 10. női sír, ahol egy XI—XII. századi halántékkarika (XXVIII. t. 6.) került elő. *Ezüstkarika* töredéket a 43., 49. (XXVIII. t. 18.); *csontkarikát* — amelyek a halánték mellett voltak minden esetben — a 26. (XXVIII. t. 5.), 32., 42. sírban találtak.

Ruházati tárgyakat találtak a következő sírokban: *bőrfoszlányt* a 44., 52., 54., *szijmaradványt* a 31.; *ruhafoszlányt* a 31., 48., 50., 52.; *ezüst rojtot* a 31., *vasgombot* a 10. (XXVIII. t. 9.); *vascsatof rézpecsekkel* a 36. (XXVIII. t. 15.); *rézkarikát vaspecsekkel* az 54. (XXVIII. t. 12.) sírban. *Ezüst zsinórt* az 54.; *zsinórt* az 50. sírban találtak. Ez utóbbi egy kis csomagocskát tartott a halott kezéhez kötözve. (A csomagban agyag-, csont- és üveggyöngyök voltak.)

Vaskéspenge volt a 25. (XXIX. t. 10.), 44. (XXVIII. t. 20.), 55.; *fanyelű vas törpenge* a 36. (XXIX. t. 12.), 51., 58., (XXIX. t. 18.); *vaskésnyél* az 54., 55., 59., 62.; *fanyél* a 25. (XXIX. t. 2.), 44., 54., 56., 59. sírban. A kések a férfi sírokban főként a balcomb mellett voltak (36., 44., 51., 54., 55., 58.), a jobb oldalon két esetben találták (25., 31.); az 59. női sírban egy alkalommal, a balkéz mellett.

Ezüst érmeket találtak a 23., 26., 31., 44., 46., 48., 50., 52., 63., 65., 70. sírban. Elhelyezésük nagyon különböző: főként a szájban fordult elő (44., 46., 48., 50., 63., 70.), de volt a jobbkez (23., 31.), vagy balkéz mellett (65.) és a nyaknál is (26.). Ez utóbbi valószínűleg a szájból csúszott oda. Az érme kivétel nélkül Nagy Lajos (1342—1383) szerencsenfejes és kettős keresztos dénárjai.²⁵

Koporsós temetkezés nyomait megtaláljuk az ötömösi temetőben is. A fahulladékon kívül a koporsóvasalás maradványai is bizonyítják ezt. A koporsó díszítésére szolgáló vasalás nyomait a követ-

²³ 28. 46. l. 186—188. ábra.

²⁴ 28. 46. l.

²⁵ 42. 14. l. V. t. 89. A), 89. B).

kező sírokbán találjuk meg: 31. (XXIX. t. 7.), 35. (XXIX. t. 6.), 43. (XXIX. t. 8.), 55., 63. (XXIX. t. 15.), 64. (XXVIII. t. 23., XXIX. t. 4., 13., 14., 16.), 70. (XXIX. t. 19.). Az ötömösi lelethez közeli analógiát megtaláljuk az aranyegyházi koporsóvasalásokban.²⁷ A koporsókon kerekzárt alkalmaztak (64. sír XXIX. t. 4.), amit az aranyegyházi temető koporsóinak kerek zárjai is igazolnak.²⁸ Míg Móra Ferenc szerint az ötömösi koporsók alul feltűnően keskenyek és csak egy esetben (64. sír) volt négyszögletes alakú, addig Aranyegyházán kivétel nélkül négyszögletes alakúak.²⁹

Egyéb előforduló leletek a következők: *zöld üvegpohár* kis töredéke a 30. (XXVIII. t. 25.); *tűzködarab* az 56. (XXVIII. t. 22.); *vaskapcsok* a 32. (XXVIII. t. 21., XXIX. t. 1.); *vasszeg* a 62., 70. (XXVIII. t. 19.) sírból; *vaskulcsok* a 64. és 68. sír közt (XXIX. t. 5., 11.); *szórványként csontdarabok* (XXIX. t. 3., 71.); *harangtöredékek* (XXIX. t. 21., 22.) és *tégladarab* (XXIX. t. 20.).

FaszéNDARABOK a 25.; *törött tojáshéjak* (a fej mellett voltak minden esetben) az 1., 29., 34., 43., 74. sírből. Érdekes, hogy a tojáshéjak női sírokbán fordulnak elő s csupán egy alkalommal voltak gyermek sírban (74.). A koporsók (látható nyomai) felett vastag *cserépedény* töredékeket találtak a 43., 56. és 75. sírban. *Zöldrozda* nyom több csontvázon előfordult. Ilyen rozsdanyom a 25., 27., 44., 45., 47., 51., 52., 55., 62., 65. sírban fordult elő. A 38. sírban kosfejet találtak.³⁰

A mellékletek elhelyezésénél nem volt különbség férfi, nő és gyermek sír között.

A mellékletek kétségtelenné teszik a templom és temető anjoukori voltát. Pontos datálását a Nagy Lajos korabeli érmek adják. A temető anyaga legnagyobb hasonlóságot a Kecskemét környéki — ágasegyházi, benei, bócsai, baracsi, mizsei, kerekegyházi és lajosi — temetővel mutat.³¹ Valószínűleg a Szeged környékén letelepedett kunok emlékét őrzi az ötömösi temető anyaga, amely mint láttuk, szoros kapcsolatba hozható a Kecskemét környéki kun telepek leleteivel. Hogy Szeged környékén kunok telepedtek le, azt az alábbi oklevelek is igazolják. Zsigmond király egyik oklevele említi 1436-ban először Ötömöst (Hytemes) mint kun pusztát.³² Hogy előzőleg kik voltak lakói, arról nem tudunk, bár a XII. században mint helynév már szerepel Ötömös.³³ Lakott voltát igazolja e korban, a 10. sír halántékkarikája (XXVIII. t. 6.). Tehát valószínűleg az Árpádkor óta lakott s elpusztulása a török hódoltság idejére esik. 1747-ben

²⁷ 28. 56. l., 308., 311. ábra.

²⁸ 28. 57. l. 313. ábra.

²⁹ 29. 57. l. 319—322. ábra.

³⁰ 38. 17/1905., 30/1905., a leletek pontos, sírokszerinti leírását képek nélkül lásd: 15. 17—21. l. és 16. 369—371. l.

³¹ 28.

³² 16. 370. l., 20. 37. l., 37. 68., 102. l.

³³ 12. 171. l.

Kaltschmidt Ábrahám térképén már csak templomrom jelzi az egykori kun falu helyét.³⁴

A. 5. *Szeged-Makkoserdő*. Makkoserdő Szeged É-i határán fekszik. (1. kép: Szeged.)

Makkoserdő területrészen Móra Ferenc 1930 tavaszán végzett ásatást. Ez alkalommal avar sírok között 16 magyar sír is napvilágra került.³⁵

1. *sír*. M: 100, H: 143. A sír földjében fatörmelék volt. Melléklet: egy nagyobb (XXX. t. 4.) és egy kisebb (XXX. t. 5.) bronz halántékkarika; bronzpityke (XXX. t. 3.); vaskés (XXX. t. 7.) és nyílhegy-töredék (XXX. t. 6.).

2. *sír*. Bolygatott. Melléklet: csiholóvas (XXXI. t. 7.); kőva (XXXI. t. 8.); három nyílhegy (XXXI. t. 4–6.); két vasalás töredék (XXXI. t. 16–17.) és vaskés (XXX. t. 28.).

3. *sír*. M: 50, H: 152. Melléklet: a mellen két lapos bronzpityke töredékei (XXX. t. 1–2.).

4. *sír*. M: 100, H: 146. Melléklet: a balvállon „S” végű bronz halántékkarika (XXX. t. 18.).

5. *sír*. M: 70. Melléklet: három bronz pityke (XXX. t. 24a., 24 b., 25., 26.) a mellen, egy az áll alatt (XXX. t. 27a–27b.).

6. *sír*. Bolygatott. Melléklet: bronzcsat (XXX. t. 22.) és vascsat (XXX. t. 21.).

7. *sír*. M: 60. Bolygatott. Melléklet: rombusz alakú bronzpityke (XXX. t. 11a–11b.).

8. *sír*. M: 60. A karok a mellen keresztbe voltak téve. Melléklet: a balcomb felső részén két vasalás darab (XXX. t. 13a–13b.); a mellen bronzpityke (XXX. t. 12.) és nyílhegy (XXX. t. 14.).

9. *sír*. M: 85. Bolygatott. Melléklet: bronzpityke (XXX. t. 17a–17b.).

10. *sír*. Bolygatott. Melléklet: halántékkarika (XXX. t. 29.) és két vasdarab (XXXI. t. 18–19.).

11. *sír*. M: 150, H: 144. Bolygatott. Melléklet: nyílt végű bronz karperec (XXXI. t. 1.); „S” végű (XXXI. t. 3.) és síma (XXXI. t. 2.) halántékkarika.

12. *sír*. M: 140, H: 114. Melléklet: halántékkarika töredékei (XXXI. t. 14a–14b.); vascsat töredék (XXXI. t. 10.); vaskés töredék (XXXI. t. 15.) és négy vasdarab (XXXI. t. 9., 11., 12., 13.).

13. *sír*. M: 80, H: 147. Bolygatott. Melléklet: az egyik karon kis körökkel díszített nyitott bronzlemez (XXX. t. 19a–19b.), a másikon nyílt bronz karkötő (XXX. t. 9.); fonott torques (XXX. t. 8.) és bronzkarika (XXX. t. 10.).

14. *sír*. M: 30, Gy, bolygatott. Melléklet: két bronz karkötő (XXX. t. 15–16.).

³⁴ 21. 166–167. l.

³⁵ A temetőben feltárt 16 sír leírását úgy adjuk, hogy az M = mélység, H = hosszúság, F = férfi, N = nő, Gy = gyermeket jelent.

15. sír. Melléklet: kígyófejes zárt bronz karkötő (XXX. t. 20a-20b.).

16. sír. M: 100, H: 158. Melléklet: vascsat (XXX. t. 23.).

A sírok átlagos mélysége 50–100 cm közt változik. Ezen aluli mélység két (11., 12. sír), ezen felüli egy esetben (14. sír.) fordult elő. (A csontvázak nemét, méreteit és a sírok irányítását nem jegyezte föl az ásatási napló.)

Mellékletként ékszerek voltak a következő sírokban. És pedig *halántékkarika* az 1. (XXX. t. 4–5.), a 10. (XXX. t. 29.),³⁶ 11. (XXXI. t. 2.), 12. (XXXI. t. 14a–14b.); „S” *végü halántékkarika* a 4. (XXX. t. 18.),³⁷ 11. (XXXI. t. 3.); *karkötő* a 11. (XXXI. t. 1.),³⁸ 13. (XXX. t. 9.,³⁹ 19b.⁴⁰), 14. (XXX. t. 15–16),⁴¹ 15. (XXX. t. 20.); *torques* a 13. (XXX. t. 8.)⁴² sírban.

Ruházati tárgyak: *pitykék* az 1. (XXX. t. 3.), 3. (XXX. t. 1–2.),⁴³ 5. (XXX. t. 24–26,⁴⁴ 27.),⁴⁵ 7. (XXX. t. 11.),⁴⁶ 8. (XXX. t. 12.), 9. (XXX. t. 17.);⁴⁷ *bronzcsat* a 6. (XXX. t. 22.);⁴⁸ *vascsat* a 6. (XXX. t. 21.),⁴⁹ 12. (XXXI. t. 10.), 16. (XXX. t. 23.);⁵⁰ *bronzkarika* a 13. (XXX. t. 10.) sírban fordultak elő.

Nyilhegy az 1. (XXX. t. 6.), 2. (XXXI. t. 4., 5.,⁵¹ 6.), 8. (XXX. t. 14.);⁵² *vasalás töredék*: a 2. (XXXI. t. 16–17.), 8. (XXX. t. 13a–13b.) sírből került elő.

Egyéb mellékletként *kést* az 1. (XXX. t. 7.), 2. (XXX. t. 28.), 12. (XXXI. t. 15.); *csihq'óvasat* a 2. (XXXI. t. 7.);⁵³ *kovát* a 2. (XXXI. t. 8.); *vasdarabokat* a 10. (XXXI. t. 18–19.); 12. (XXXI. t. 9., 11–13.) sírban találtak.

A temető leletanyaga a Hódmezővásárhely-szakálhádi, XI. századi temetővel mutat hasonlóságot,⁴⁵ de annál régebben lehetett használatban, mert egyes lelettárgyak, mint pl. a bronzcsat (6. sír. XXX. t. 22.), a pitykék (5. sír. XXX. t. 24b–27.; 9. sír. XXX. t. 17b), a vascsat (16. sír. XXX. t. 23.) tipikusan honfoglaláskori dara-

³⁶ 5. LXX. t. 47. sír.

³⁷ 28. 29. l. 51–52. ábra.

³⁸ 10. CCCXXXIII. t. 5. ábra.

³⁹ 27. 141. l. 7. kép, 11. ábra.

⁴⁰ 10. CCCXXXIII. t. 11. ábra.

⁴¹ 10. CCCI. t. 8. ábra; 5. LXXI. t. 18. sír.

⁴² 27. 141. l. 7. kép, 5. ábra; 5. LXXI. t. 37. sír.

⁴³ 5. LXXI. t. 22. sír.

⁴⁴ 9. XXXIII. t. 11–25. ábra.

⁴⁵ 9. L. t. 6. ábra.

⁴⁶ 5. LXXI. t. 47. sír.

⁴⁷ 9. XXXIII. t. 11–25. ábra.

⁴⁸ 9. XXXVIII. t. 2. ábra; XCI. t. 120. ábra.

⁴⁹ 9. XCI. t. 121. ábra.

⁵⁰ 9. LXXXVIII. t. 32. ábra; 5. LXX. t. 19. sír.

⁵¹ 7. 194. l. 12. kép. „A” típus; 5. LXXII. t. 15. sír, LXVIII. t. 8. sír.

⁵² 7. 194. l. 12. kép. „B” típus; 5. LXIX. t. 3. sír.

⁵³ 28. 34. l. 107. ábra; 5. LXVIII. t. 8. sír.

⁵⁴ 5. 205–216. l.

bok. Jellemző az „S” végű halántékkarikák előfordulása (4. sír. XXX. t. 18.; 11. sír. XXXI. t. 3.)

A temető korát a X. század végére s a XI. század legelejére tehetjük. Irott emlék nincs e helyről.

- I Csengele
- II Balástya
- III Gajgonya
- IV Összeszék
- V Fehértó
- VI Csorva
- VII Zákány
- VIII Domaszék
- IX Feketeszél
- X Mórahalom
- XI Átokháza
- XII Királyhalom
- XIII Nagyszéksós
- XIV Rőszke-Sz. Mihály

- templomrom
- szórvány
- temető
- templomhegy
- Szeged határa
- kapitánysági határ

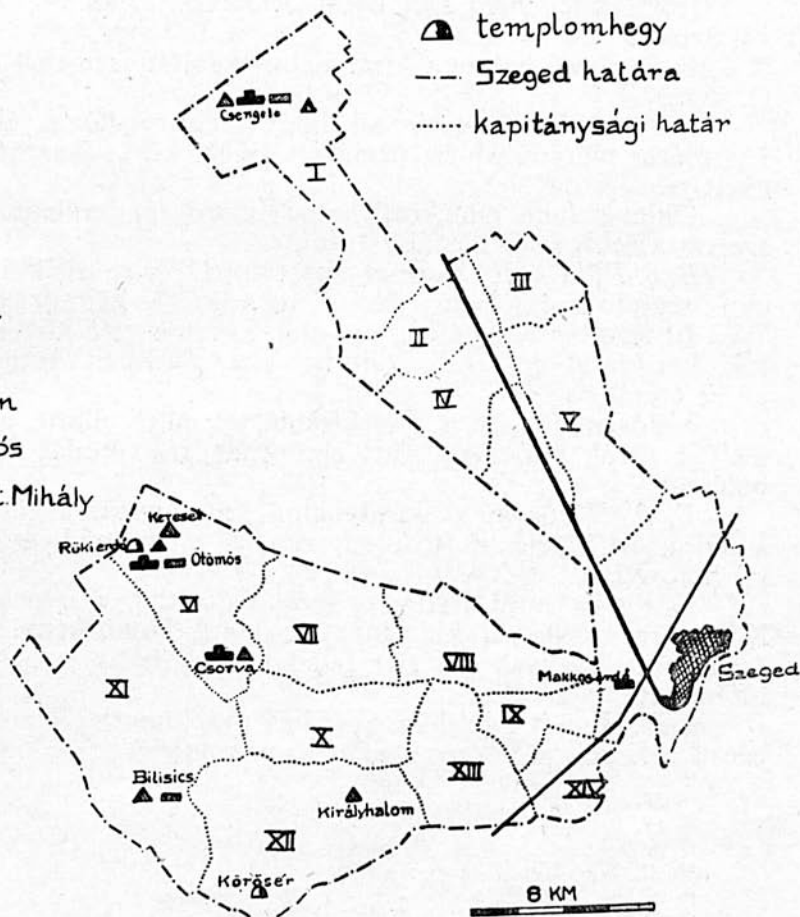

Abb. 1. kép.

B. 6. Bilisics: Bilisics puszta az átokházi kapitányságban, Csorvától délre terül el. (1. kép: XI.)

E területen Tömörkény István 1902-ben,⁵⁵ 1903-ban,⁵⁶

⁵⁵ 31.

⁵⁶ 32.

1904-ben,⁵⁷ Móra Ferenc pedig 1908-ban⁵⁸ ásátott.

Az ásátások alkalmával 8 árpádkori⁵⁹ sír került napvilágra; mellékletként karkötők, gyűrűk, kések, edénytöredékek, bronztű, vasnyílcsúcs kerültek elő;⁶⁰ de voltak szórványleletek is. És pedig: zablatöredék (XXXII. t. 5.),⁶¹ két nyílhegy (XXXII. t. 6—7.)⁶² az Árpádkorból; patkótöredék (XXXII. t. 3.),⁶³ kengyel (XXXII. t. 1.), balta (XXXII. t. 10.),⁶⁴ zabla (XXXII. t. 8—9.), sarló (XXXII. t. 4.),⁶⁵ vasszeg (XXXII. t. 2.)⁶⁶ a XV—XVI. századból.

Irott emlék nem szól olyan településről, amely az egykori faluval azonosítható volna.

B. 7. Királyhalom a királyhalmi kapitányság déli részén fekszik. (1. kép: XII.)

1905-ben földforgatás alkalmával Csury János és Fogas János 1½ méter mélyen Mária érmével együtt két vaspatkót és két kengyelt talált.⁶⁷

Oklevél nem emlékezik meg faluról e területen; valószínűség szerint kisebb település állhatott itt.

B. 8. Rūki erdő. Kereset pusztától DNy-ra a Rūki erdőhöz közel egy „templomhegy” nevű halom fekszik. (1. kép: VI.)

Itt szántás alkalmával gyakran kerülnek elő kövek, emberi csontok, karddarabok.⁶⁸ Előkerült itt egy 1554-ben Würzburgban vert ezüst érem⁶⁹ is.

Valószínűleg itt is egy kisebb település állott a középkorban, mely a török hódoltság alatt elpusztult. Irott emlék nem szól a településről.

E. 9. Kőrös-ér. A királyhalmi kapitányság legdélibb részén — a Kőrös-éri iskola környékén van a „templomhegy” nevű domb. (1. kép: XII.)

Kőrös-ér mint földrajzi név előfordul a régebbi térképeken Kőrös-ere, Kőrös-patakja elnevezés alatt. Tömörkény István 1904-ben ásátott itt, de csak két sírt talált s azok is az Árpádkort megelőző időkre utalnak.⁷⁰

Kaltschmidt Ábrahám 1747-ben praediumot jelez ehhez a helyhez egészen közel, a Bérczy-tónál, de templomról már nincs tudomása.⁷¹

⁵⁷ 33.

⁵⁸ 17.

⁵⁹ 3. 251. l.

⁶⁰ 31. 373—374. l.

⁶¹ 29. 54. l. 3. ábra.

⁶² 7. 196. l. 13. kép. „A,” és „A.” típus.

⁶³ 28. 119. l. 558. ábra.

⁶⁴ 28. 119. l. 565. ábra.

⁶⁵ 28. 121. l. 585. ábra.

⁶⁶ 28. 85. l. 407. ábra.

⁶⁷ 38. 1/1905.

⁶⁸ 36. 238. l.

⁶⁹ 21. 167. l.

⁷⁰ 33. 271. l.

⁷¹ 33. 270—271. l.

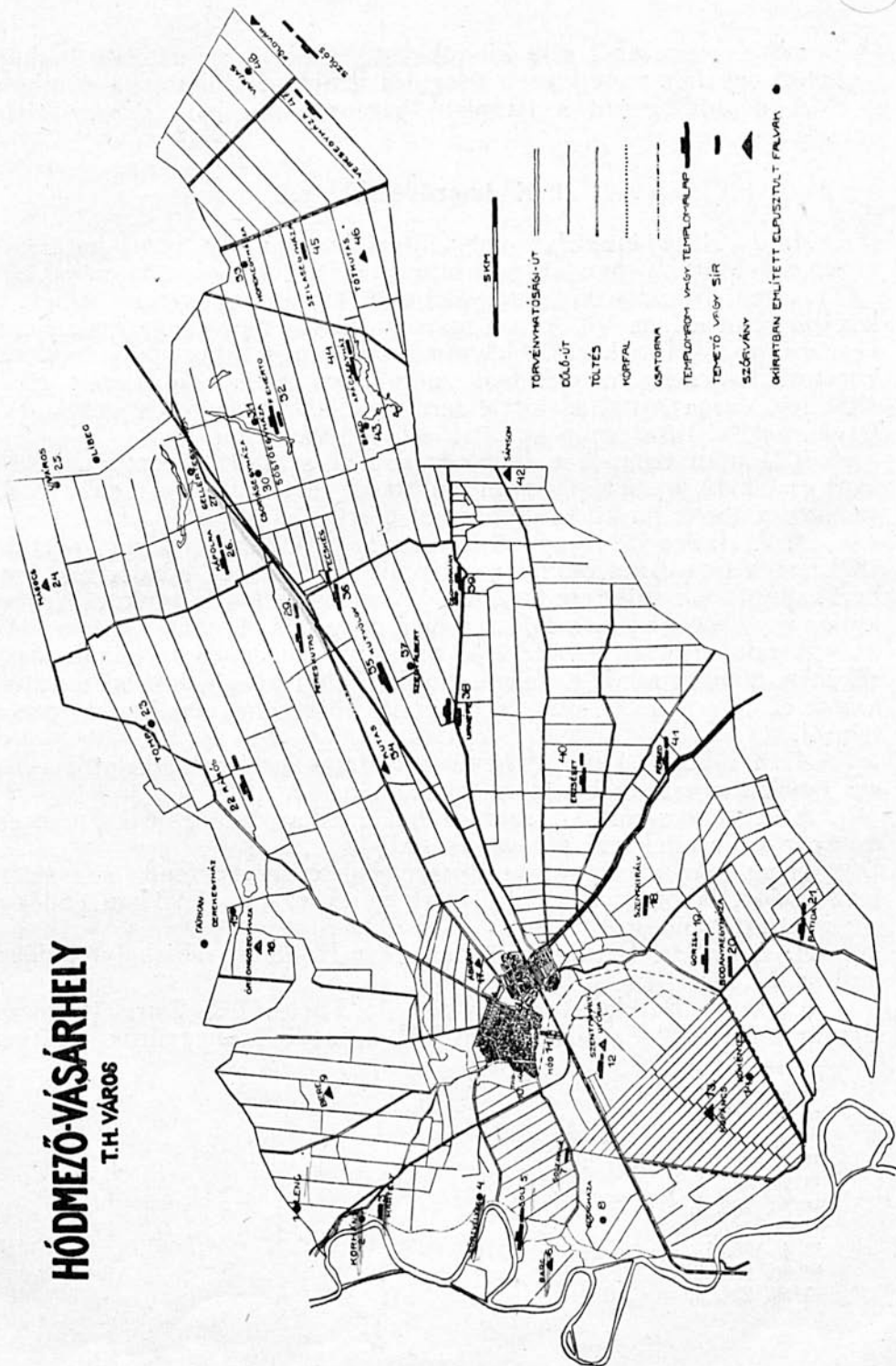

Abb. 2. kép.

A domb elnevezéséből arra következtethetünk, hogy a török hódoltság előtt egy falu vagy kisebb település temploma állhatott a dombon.

A néphit szerint a templom harangja ma is a Bérczy-tóban fekszik.⁷²

II. Hódmezővásárhely.

A. 1. Adorjánmartyr vagy Mártély. Mártély nevű határrész Hódmezővásárhely nyugati határában fekszik. (2. kép: 3.)

A mai Mártély községtől délre a Tisza két partján feküdt a középkorban a falu. 1877-ben a mártélyi halom megbolygatásakor emberi csontok kerültek elő. Lichner G. plébános ekkor nagy területet kutatott fel, mely alkalommal szórványos leletanyag került elő.⁷³ 1894-ben Varga Antal ásatott e területen. Ekkor emberi csontok, IV. István és IV. Béla érmei kerültek elő szórványként.⁷⁴

1024 után települt e falu⁷⁵ és a XV. század végéig fennállott; írott emlék 1450 után már nem emlékezik meg a faluról,⁷⁶ mely valószínűleg a török pusztítás áldozatául esett.

A. 2. Apáca-kuta vagy Apáca-egyház. A Fehértó északi partján 1895-ben Varga Antal templom alapjait tárta fel, ez alkalommal emberi csontok is napfényre kerültek.⁷⁷ Valószínűleg a középkori Apáca-kuta vagy Apáca-egyház falu templomát találta itt meg. (2. kép: 44.)

A falu nevével először 1435-ben Hunyadi János falvainak jegyzékében találkozunk.⁷⁸ E falu a török hódoltság alkalmával pusztulhatott el, mert 1466 után írott emlék már nem emlékezik meg a faluról.

A. 3. Barc. A Barcirét nevű területrészt a várostól keletre a Tisza egyik kanyarulatában terül el (2. kép: 6.).

A területrésze XI. századi halántékkarikák, bronzkarperecek és gyűrűk kerültek elő szórványként.⁷⁹

Tehát már a magyar királyság első évszázadaiban, sőt talán még azelőtt lakott volt a falu. Írott emlék csupán 1408-ban emlékezik meg e településről.⁸⁰

A. 4. Batida. Batida nevű határrész Hódmezővásárhelytől délre terül el. (2. kép: 21.)

Az ú. n. Batida-telek dombon 1895-ben Oláh Imre templom alapját tárta fel.⁸¹ Ez alkalommal XII. századi bronzgyűrűk, csatka-

⁷² 33. 270. l.

⁷³ 30. 396. l.

⁷⁴ 4. 186. l., 30. 396—397. l.

⁷⁵ 6. 678. l., 30. 393. l.

⁷⁶ 30. 395. l.

⁷⁷ 30. 288. l.

⁷⁸ 30. 286. l.

⁷⁹ 4. 182. l.

⁸⁰ 30. 290. l.

⁸¹ 30. 297. l.

rika és IV. István érme is napfényre került, 5 sír ma már szét nem választható mellékleteként.⁸² Ásatott e területen 1937-ben Banner János dr. is, s ez alkalommal cserepek és edénytöredékek kerültek elő az Árpádkorból.⁸³ Több XVI. századi kályhaszem van innen a gimn. gyűjteményében.⁸⁴

Ezek szerint e területrészt már az Árpádkorban lakott volt. Irásos emlék 1331-ben emlékezik meg először a falu nevééről.⁸⁵ A XVI. században pusztulhatott el, mert oklevél 1472-ben szól utoljára a faluról.⁸⁶ Ezt látszanak igazolni a XVI. századi kályhacsempék is.

A. 5. *Csomorkány*. Hódmezővásárhelytől keletre a Csomorkány nevű határrészen, a sámsoni út kanyarulatánál (2. kép: 39.) ma is hirdeti az egykori település helyét az ott lévő templomrom.⁸⁷

Környékén 1892-ben Tergina Gyula ásatott s feltárta a templom szentélyét és megtalálta a templom körül levő temető nyomait. Itt emberi csontok kerültek elő, mellékletként néhány XI. századi bronz halántékkarikával.⁸⁸ Varga Antal 1895-ben a falu nyomait állapította meg.⁸⁹ Ez alkalommal XI. századi halántékkarikák, XVI. századi edények, csengetyű, vaspatkó, vasbárd, I. Ferdinánd és Rudolf két érme került elő.⁹⁰

A leletek azt igazolják, hogy már a XI. században lakott volt e terület. 1256-ban okirat emlékezik meg a faluról, mint a tatárjárás utáni új településről.⁹¹ 1523-ban pedig már mint oppidumot említik e falut.⁹²

A. 6. *Erzsébet vagy Szent-Erzsébet*. Erzsébet-telke nevű határrész Hódmezővásárhelytől keletre fekszik. (2. kép: 40.)

Varga Antal 1893-ban e területen templom alapjait tárta fel. A templom körül temető került elő. Sírjaiból III. István és IV. István érme, karperec, halántékkarika, tölgyfa koporsó maradványai és számos vasszeg került elő.⁹³

E leletek tanúsága szerint a község az Árpádkor kezdetén már állott, de valószínűleg a tatárjáráskor elpusztult; 1478-ban már mint pusztát említik.⁹⁴

A. 7. *Fecskés*. Fecskés határrész Hódmezővásárhelytől észak-keletre fekszik. (2. kép: 36.)

1894-ben Oláh Imre több helyen is ásatott. Ez alkalommal meg-

⁸² 4. 185. l., 30. 298. l.

⁸³ 2. 251—252. l.

⁸⁴ 4. 191—192. l.

⁸⁵ 30. 295. l., 37. 94. l.

⁸⁶ 30. 297. l.

⁸⁷ 14. 275. l., 39. 45. l.

⁸⁸ 30. 313—314. l., 4. 182. l.

⁸⁹ 30. 314. l., 35. 135—136. l.

⁹⁰ 4. 192. l.

⁹¹ 30. 306. l., 37. 96., 124., 154. l.

⁹² 30. 311. l., 35. 135. l.

⁹³ 4. 187. l., 30. 323., 325—326. l., 35. 139—140. l.

⁹⁴ 30. 329. l., 37. 105., 124., 155—156. l.

falálta az elpusztult község templomának alapjait és a körülötte fekvő XI. századi temetőt. A sírokból: halántékkarika, vasdarabok, vaskarika, fenőkö, edénytöredékek; másrésről pedig XV. századi vaskengyel és XVI. századi csákányfokos került elő.^{94a}

Ezek szerint a határrész már a XI. század óta lakott. Oklevél 1456-ban említi a falu nevét.⁹⁵ Elpusztulása a törökök dulásához fűződik, mert 1525 után nem emlékezik meg oklevél e faluról.⁹⁶

A. 8. *Fejértó*. (2. kép: 32.) A Fehértó mellett 1893-ban Varga Antal középkori templom alapját tárta fel. A templom romjai közül sok csontváz került elő.⁹⁷

1256-ból oklevél emlékezik meg Fejirthrow nevű birtokról.⁹⁸ Valószínűleg ennek a birtoknak puszta-templomáról van szó. Tehát itt a XIII. században kisebb település volt, mely már a török hódoltság előtt elpusztult.

A. 9. *Férged*. Férged nevű határrész Hódmezővásárhelytől délkeleti irányban fekszik. (2. kép: 41.)

Ezen a határrészen 1895-ben Oláh Imre ásatott s ez alkalommal a hajdani község templomának alapjait megtalálta. Ezen a határrészen XII.—XIII. századi edényperemtöredék, fenőkö, vaspánt, vaslemez, talpasedénytöredék, vastöredékek, vaslándzsa köpűje, koporsószeg, vaskampó, IV. István⁹⁹ és II. Ferdinánd korabeli érem került elő¹⁰⁰ csontvázak mellől.

A legrégebb adat 1450-ből maradt fenn,¹⁰¹ de már 1456 után írott emlék nem beszél a faluról.¹⁰²

A. 10. *Gorzsa*. Gorzsa nevű határrész Hódmezővásárhely határának délkeleti részén fekszik. (2. kép: 19.)

Gorzsa határrészen Oláh Imre 1894-ben téglá, mészhabarcs és terméskő közt emberi csontvázakat,¹⁰³ Varga Antal 1896-ban soros sírokat, két „S” végű halántékkarika melléklettel,¹⁰⁴ Banner János dr. 1937-ben XI. századi temetőt talált. A temető 65 sírból állott; mellékletként csatok, halántékkarikák, gyűrűk, torquesek, gyöngyök, kések, csiholók, kovakövek, Péter és Salamon érmei kerültek elő.¹⁰⁵

Ez érme szerint a temető a XI. században volt használatban, tehát e határrész már az Árpádkor óta lakott volt. Oklevél 1330-ban említi először e falu nevét,¹⁰⁶ de már a török hódoltság kezdetén el-

^{94a} 4. 183., 190—191., 192—193. l., 30. 134. l.

⁹⁵ 30. 331. l., 37. 97. l.

⁹⁶ 30. 332. l.

⁹⁷ 35. 140. l.

⁹⁸ 35. 140. l.

⁹⁹ 4. 185. l., 30. 337. l.

¹⁰⁰ 4. 193. l.

¹⁰¹ 30. 335. l.

¹⁰² 30. 337. l.

¹⁰³ 30. 347. l.

¹⁰⁴ 4. 183. l., 30. 348. l.

¹⁰⁵ 2. 265—270. l.

¹⁰⁶ 30. 346. l.

pusztulhatott, mert 1462 után¹⁰⁷ nem emlékezik meg írott emlék a faluról.

A. 11. Hód vagy Hold. Hódmezővásárhely mai belterületén fe-
küdt. (2. kép: 11.)

E határrészen XVI. századi korsóalakú edény került elő.¹⁰⁸

Itt a középkorban falu állott, mely már a mohácsi vész előtt beolvadt a város határába.¹⁰⁹

A. 12. Kápolna. A város északkeleti részén fekszik az ú. n. Ká-
polna határrész. (2. kép: 26.)

Ezen a területen 1896-ban Varga Antal megtalálta a hajdani falu templomának alapját és temetőjét. Mellékletként XI. századi halántékkarikákat, gyöngyöket és II. Géza korabeli érmekeket talált.¹¹⁰ Ezen a területrészen ásott 1892-ben Tergina Gyula is s ez alkalommal S végű halántékkarika került napvilágra.¹¹¹

Mivel írott emlék nem emlékezik meg e faluról s csupán nemesi névben maradt fenn a név,¹¹² fel kell tételezni, hogy e falu már a tatárjárás alkalmával elpusztult. A sírmellékletek sem mutatnak későbbi településre.

A. 13. Kopáncs vagy Rétkopáncs. Kopáncs határterület a város-
tól délre fekszik. (2. kép: 13.)

1894. és 1895. esztendőben Oláh Imre kutatott a hajdani falu temploma után, de szórványos leleteken kívül mást nem talált. A leletek kora XII.—XIII. századokba helyezhető. Napvilágra került egy kisebb és egy nagyobb kereszt, imakönyvkapocs, fejes bronzgyűrű féldarabja, IV. István és IV. László érmei.¹¹³

Ezek szerint már a XII. században lakott volt a terület. Egy XII. századi oklevél már megemlékezik a faluról.¹¹⁴ 1481-ben van szó utoljára erről a helyről.¹¹⁵

A. 14. Kutas. Hódmezővásárhelytől északkeletre a kutasi úttól délre fekszik a Kutas nevű határterület. (2. kép: 34.)

A kutasi útfélen 1893-ban Varga Antal faragott téglákat és em-
beri csontokat talált.¹¹⁶

Kutas nevű helyiséget 1437-ben említik, mint csanádmegyei falut.¹¹⁷

A. 15. Mágocs. A mágocsi oldal nevű határrész Hódmezővásár-
hely legészakkeletibb részében fekszik. Itt állhatott a középkorban a

¹⁰⁷ 30. 346. l.

¹⁰⁸ 4. 193. l.

¹⁰⁹ 30. 361. l., 37. 89. l.

¹¹⁰ 4. 183. l., 30. 363—365. l.

¹¹¹ 4. 184. l.

¹¹² 30. 363. l.

¹¹³ 4. 186—187. l.

¹¹⁴ 30. 368. l., 37. 100. l.

¹¹⁵ 30. 369. l.

¹¹⁶ 35. 136—137. l.

¹¹⁷ 6. 681. l., 37. 100. l.

falú. (2. kép: 24.) Az 1800 évek elején még látható volt egykori templomának kőalapzata.¹¹⁸

A falu már 1145 előtt fennállott¹¹⁹ s a török pusztítás alkalmával tűnhetett el, mert 1520 után már nem emlékeznek meg írott emlék¹²⁰ róla.

A. 16. *Ördögös-egyháza*. Hódmezővásárhely határának északi részén feketett a hajdani falu, melynek emlékét a várostól É-ra fekvő Ördögösi major őrzi.¹²¹ (2. kép: 16.)

E területen 1896-ban halom elhordása alkalmával soros sírokat találtak.¹²²

1456-ban már mint pusztát említik,¹²³ pusztulása tehát, úgy látszik, már a tatárjárás kor bekövetkezhetett.

A. 17. *Pereskutas vagy Vereskutas*. Vöröskutas nevű határrész Hódmezővásárhelytől északkeleti irányban fekszik. (2. kép: 29.)

E határrészen az ú. n. Pósa-halmon 1893-ban Tergina Gyula és Varga Antal több alkalommal ásott. Napfényre került az egykori falu templomának alapja és feldúlt temetője.⁽¹²⁴⁾!!

Írott emlék szerint a falu 1306-ban már állott.¹²⁵ Pusztulása a törökidőkhöz fűződik, mert 1505 után nem hallunk e község nevééről.¹²⁶

A. 18. *Rárós*. Hódmezővásárhely területének északi részén fekszik Rárós határrész. (2. kép: 22.)

1894-ben Varga Antal ásott e határrészen fekvő Vereshalmon. Az eredmény: a templom alapzata és az azt környező temető volt. A mellékletek az Árpádkorra utalnak. A sírokból több halántékkarika, gyöngy, gyűrű, cserépdarab, márványkő és a templom szenteltvíztartója (?) került elő.¹²⁷

A falu már az Árpádkorban fennállott, pusztulása a tatárjárás kor következett be, mert 1456-ban már mint pusztát sorolják fel írott emlékeink.¹²⁸

A. 19. *Sámson*. Sámson nevű terület rész Hódmezővásárhelytől délre fekszik. (2. kép: 42.)

A mai Békéssámson községtől északra feketett a falu, mert itt 1860-ban téglá- és cseréptöredékek kerültek napvilágra.¹²⁹

1259-ben személynévben fordul elő e község neve,¹³⁰ mely a XV.

¹¹⁸ 30. 392. l.

¹¹⁹ 30. 385. l.

¹²⁰ 6. 682. l., 30. 391. l.

¹²¹ 30. 399. l.

¹²² 30. 399. l.

¹²³ 30. 398. l.

¹²⁴ 30. 405—406. l.

¹²⁵ 30. 402. l.

¹²⁶ 30. 405. l.

¹²⁷ 4. 184. l., 30. 408—410. l.

¹²⁸ 30. 407. l., 37. 103. l.

¹²⁹ 30. 412. l.

¹³⁰ 30. 410. l., 37. 103. l.

században Korvin János tulajdona volt.¹³¹ Ettől kezdve nem hallani a faluról.

Ny-i A. 20. *Solt*. A Solt-Palé nevű határrész Hódmezővásárhely határának keleti részén fekszik. (2. kép: 5.)

Ezen a határrészen, az ú. n. Solti- vagy Hunyadi-halmon Varga Antal 1895-ben mészkő- és téglatörmelékeket, emberi csontokat talált.¹³² Ugyanitt ásatott 1935-ben Banner János s egy 45 sírből álló temetőt tárt fel. Mellékletként XI. századi anyag került elő: karperec, vaskés, gyűrűk, halántékkarikák, cseréptöredékek és e korból való érmek.¹³³ 1935-ben Párducz Mihály dr. is ásatott e határterület távolabbi déli részén (2. kép: 7.) s ez alkalommal egy sír került elő, két XI. századi halántékkarika melléklettel.¹³⁴

Tehát e határrész már a XI. században lakott volt. A Váradi Regestrum XCII. paragrafus¹³⁵ említi 1219-ben először Soltot, mint falut. Elpusztulása a török hódoltság következménye lehet, mert utoljára 1501-ből emlékezik meg oklevél a helységről.¹³⁶ A XVII. században már csak templomának falai jelezték az egykori falu helyét.¹³⁷

A. 21. *Szentkirály*. A várostól délkeletre, az ú. n. Szent-Királytelken feketett. (2. kép: 18.)

E határrészen 1840-ben földhordás alkalmával téglá- és terméskődarabok kerültek napfényre.¹³⁸ 1893-ben Szeremlei Samu ásatott e területen. A soros sírokból XVI. századi bronzgyűrű, vaskések, fenőkő, kovakő és cserépdarabok kerültek elő.¹³⁹

1333-ban a pápai tizedjegyzékben találkozunk először e falu nevével.¹⁴⁰ utoljára 1516-ban.¹⁴¹ A leletek is azt igazolják, hogy ezután a falu elpusztult.

A. 22. *Tarján*. (2. kép: 10.) Tarjánvég Hódmezővásárhely szerve része, mely még a mohácsi vész előtt olvadt be a város belterületébe.¹⁴²

Farkas Sándor 1892-ben 20 sírt talált itt. Ez alkalommal csat. kapocs. övdísz, mellény- és mentedísz. fülbevalók, szíjvégek, pasztagyöngvők és késdarabok kerültek elő.¹⁴³

B. 23. *Ábrány*. Hódmezővásárhely belterületének északi részén feketett, hol Szeremlei szerint régibb község és temető nyomai látszanak.¹⁴⁴ (2. kép: 17.)

¹³¹ 30. 412. l.

¹³² 30. 415. l.

¹³³ 1. 66—69. l.

¹³⁴ 19. 169. l.

¹³⁵ 30. 413. l., 6. jegyzet.

¹³⁶ 30. 415. l. 2. jegyzet.

¹³⁷ 30. 415. l. 4. jegyzet. 3.

¹³⁸ 30. 429. l.

¹³⁹ 4. 194. l., 30. 429. l.

¹⁴⁰ 30. 418. l.

¹⁴¹ 30. 428. l.

¹⁴² 30. 438., 452. l.

¹⁴³ 35. 136. l.

¹⁴⁴ 30. 286. l.

1446-ban oklevél még megemlékezik a falu nevééről,¹⁴⁵ de később már nem hallunk róla. Már e században végleg beolvadhatott a város területébe.

B. 24. Bere. Hódmezővásárhelytől északra a szentesi és szegvári út közt keresik a hajdani falu helyét. (2. kép: 9.)

Ezen a területrészen Török Imre földjén nagy mennyiségű faragott kő került elő.¹⁴⁶

A falu nevét egy 1237. évi végrendeletben említik először¹⁴⁷ Bere elpusztulása a török hódoltság következménye lehet, mert utoljára 1471-ből emlékezik meg oklevél e helységről.¹⁴⁸

B. 25. Bodanyaegyháza. A falu a várostól délre Gorzsa határ rész déli részén feküdt. (2. kép: 20.)

A Keleti tanyán 1896-ban Varga Antal melléklet nélküli soros sírokat tárt fel.¹⁴⁹

Csupán egy 1340. évi adománylevelében találkozunk a falu nevével.¹⁵⁰

B. 26. Szentmihályutcája. A várostól délre, a Szigetben, az ú. n. Kunhalmok táján feketett, (2. kép: 12.), mert itt templomalap és soros sírok kerültek napvilágra.¹⁵¹

1446-ban egy pöriratban olvasunk először és utoljára a helységről.¹⁵²

B. 27. Szilasegyháza. A várostól északkeletre Földvár és Oros háza közt feketett a falu a középkorban (2. kép: 45.), ott, ahol ma az ú. n. Hatablaki-Kápolna maradványai vannak.

1894-ben ásatott Varga Antal a területen s egy olyan temetőt tárt fel, melyben csak 6 érintetlen sír volt.¹⁵³

A sírok mellékleteként XI.—XII. századi halántékkarika, vas kulcs és agyagbögre került elő.¹⁵⁴

A falu már az Árpádkorban lakott volt, de valószínűleg már a tatárjárás alkalmával elpusztult, mert 1456-ban mint pusztát említik.¹⁵⁵

B. 28. Tótkutas. Hódmezővásárhelytől keletre az orosházi úttól délre az ú. n. Nagy-hajlásban feküdt, hol templomának romjai a XVIII. században még láthatók voltak.¹⁵⁶ (2. kép: 46.)

¹⁴⁵ 30. 285. l.

¹⁴⁶ 30. 301. l.

¹⁴⁷ 30. 300. l.

¹⁴⁸ 6. 679. l., 37. 94. l., 30. 300. l.

¹⁴⁹ 30. 301. l.

¹⁵⁰ 30. 301. l.

¹⁵¹ 30. 431. l.

¹⁵² 30. 431. l., 37. 106., 124., 156. l.

¹⁵³ 30. 433—434. l.

¹⁵⁴ 4. 183. l.

¹⁵⁵ 30. 432. l.

¹⁵⁶ 30. 442. l.

1437-ben először,¹⁵⁷ de 1463-ban már utoljára emlékezik meg okirat e helységről.¹⁵⁸

B. 29. Urnépe. Hódmezővásárhelytől keletre, a csomorkányi úttól nem messze, az ú. n. Kistó-hajlatnál fekkent e falu a középkorban. (2. kép: 38.)

Szeremlei Samu 1893-ban ásatott e területrészen s ez alkalommal a falu templomának alapját és temetőjét megtalálta. Halántékkarika, két karkötő és csat került elő.¹⁵⁹

A faluról írott emlék nem szól. 1462-ben már mint pusztát említik.¹⁶⁰ A leletek tanúsága szerint az Árpádkorban lakott helységről van szó, melyet a tatárok pusztíthattak el.

B. 30. Veresegyház. (2. kép: 47.) A Tatársánc egyik nyulványánál, Égető János földjén 1894-ben Varga Antal középkori templom alapjait tárta fel. A falak környékén nagy mennyiségű emberi csont került elő, össze-visszahányva.¹⁶¹ Szórványként két XI. századi halántékkarika, zabla, vasfokos, nyílhegy, fűzőtü került elő.

Pápai tizedjegyzékben emlékeznek meg e faluról.¹⁶² A falu 1463-ban már mint puszta szerepel.¹⁶³

C. 31. Kútvölgy. (2. kép: 35.) A várostól északkeletre fekszik Kútvölgy nevű határrész, ahol 1893-ban Varga Antal templom alapjait tárta fel. A templom környékén a temető nyomait is megtalálta, honnan XI. századi mellékletek kerültek elő és pedig két karperec és S végű halántékkarika.¹⁶⁴

Irodalmi adat nem emlékezik meg arról, hogy e határrészen falu állott volna a középkorban. Azonban a templomrom és temető ezt látszanak igazolni. A mellékletekből ítélve, a tatárjárás előtt település volt, mely elpusztult a XIII. században.

D. 32. Kökényes. Hódmezővásárhelytől délre fekszik az ú. n. Kökény-domb; valószínűleg itt feküdt a falu. (2. kép: 14.) Szórványos középkori leletek több alkalommal is kerültek itt napvilágra.

1408-ban említi oklevél a falu nevét, azután már nem hallunk róla.¹⁶⁵

D. 33. Körtvélyes. Körtvélyes nevű határterület Hódmezővásárhelytől nyugatra a Tisza mellett fekszik. (2. kép: 4.)

1138-ban az itt fekvő halastóról emlékezik meg okirat,¹⁶⁶ halászok telepítették be és a XVI. századig fennállott, mert 1511-ben még írott emlék szól a helységről.¹⁶⁷

¹⁵⁷ 30. 440. l.

¹⁵⁸ 30. 441. l.

¹⁵⁹ 30. 444—446. l.

¹⁶⁰ 30. 442. l.

¹⁶¹ 30. 474., 476. l., 37. 156. l.

¹⁶² 37. 124. l.

¹⁶³ 18. 57. l., 30. 474. l., 37. 108. l.

¹⁶⁴ 4. 183—184. l., 35. 138. l.

¹⁶⁵ 30. 373. l.

¹⁶⁶ 30. 375. l.

¹⁶⁷ 6. 681. l., 30. 377. l., 37. 48., 100. l.

D. 34. Kotacháza. A várostól délnyugatra, az ú. n. Kotac dülön feketett a falu. (2. kép: 8.)

A kotacparti ásatás alkalmával középkori sírok is kerültek elő. 1408-ban egy adománylevél őrzi e falu nevét.¹⁶⁸

D. 35. Sóstó-egyháza északnyugatra a várostól, a Sóstó partján állhatott. (2. kép: 31.)

1466-ban már puszták közt van felsorolva.¹⁶⁹

D. 36. Tompa. Valószínűleg a várostól északkeletre fekvő Tompa-háti dülön feketett a falu a középkorban. (2. kép: 23.)

Pusztulása a tatárjáráshoz fűződik, mert 1436-ban már puszták közt van felsorolva.¹⁷⁰

E. 37. Bagd. Valószínűleg a várostól keleti irányban, Peres-Kutas felé feküdt. (2. kép: 43.) Egy 1462-ben kelt adománylevél mint pusztát említi.¹⁷¹

E. 38. Csorvásegyháza. Csomorkány és Orosháza közt feketett. (2. kép: 30.) 1466-ban mint pusztát említik.¹⁷²

E. 39. Derekegyháza. Hódmezővásárhelytől É-ra feküdt a középkorban. (2. kép: 15.)

A falu már a tatárjáráskor elpusztult, mert 1456-ban a puszták közt sorolják fel;¹⁷³ később újból betelepítik.¹⁷⁴

E. 40. Gellértegyháza vagy Gellértkuta. Északkeletre feketett a várostól. (2. kép: 27.) 1456-ban már puszták közt sorolják fel.¹⁷⁵

E. 41. Homokeyház. A falu 1525-ben mint Orosháza pusztája van felsorolva.¹⁷⁶ (2. kép: 33.)

E. 42. Korhány. A falu Mártélyba olvadt be. (2. kép: 2.) Írott emlék 1471-ben emlékezik meg először, 1499-ben utoljára róla.¹⁷⁷

E. 43. Leng. Korhány vidékén a várostól északnyugatra feketett (2. kép: 1). 1138-ban okirat emlékezik meg e faluról,¹⁷⁸ melyet a tatár pusztított el,¹⁷⁹ de később újra felépült, mert 1356-ban újból oklevél emlékezik meg a helységről.¹⁸⁰

E. 44. Szent Albert a várostól északkeletre Szent Erzsébet irányában feketett¹⁸¹ (2. kép: 37.). Rég elpusztulhatott, mert 1462-ben a puszták közt említik.¹⁸²

¹⁶⁸ 30. 378. l.

¹⁶⁹ 30. 416. l.

¹⁷⁰ 30. 439. l.

¹⁷¹ 30. 289. l.

¹⁷² 30. 316., 317. l.

¹⁷³ 30. 319. l.

¹⁷⁴ 30. 320. l.

¹⁷⁵ 30. 344. l.

¹⁷⁶ 30. 363. l.

¹⁷⁷ 30. 372. l.

¹⁷⁸ 30. 379. l.

¹⁷⁹ 30. 380. l.

¹⁸⁰ 30. 380. l.

¹⁸¹ 30. 417. l.

¹⁸² 30. 416. l.

E. 45. *Ujváros* a Mágocs-ér két partján fekketett a várostól észak-keletre (2. kép: 25.). 1508-ban említik a helységet.¹⁸³

E. 46. *Varjas-t* a város keleti részében, Földvár irányában keresik¹⁸⁴ (2. kép: 48.), 1456-ban már pusztá.¹⁸⁵

Irodalom.

1. *Banner János dr.*: A hódmezővásárhelyi múzeum ásatásai 1935-ben. Dolg. 1937. 60—69. l.
2. *Banner János dr.*: Ásatások a hódmezővásárhelyi határ batidai és gorszai részében. Dolg. 1933—34. 251—253., 265—270. l.
3. *Banner János dr.*: Régészeti kutatások Szegeden. Dolg. 1936. 242—285. l.
4. *Bálint Alajos dr.*: A hódmezővásárhelyi ref. gimnázium régiséggyűjteménye. VII—XI. rész. — Dolg. 1937. 182—194. l.
5. *Bálint Alajos dr.*: A szakálhádi Árpád-kori temető. — Dolg. 1936. 205—216. l.
6. *Csánki Dezső dr.* Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I. kötet. Bpest, 1890.
7. *Cs. Sebestyén Károly dr.*: „A sagittis Hungarorum...” A magyarok íjja és nyila. — Dolg. 1932. 167—226. l.
8. *Dictionnaire d'archeologie Chretienne et de liturgie*. I. kötet. Páris, 1924.
9. *Fettich Nándor*: A honfoglaló Magyarság fémművészete. Archaeologia Hungarica. XXI. Bpest, 1937.
10. *Hampel József*: A régebbi középkor emlékei (IV—X. század) Magyarhonban. II. kötet. Bpest. 1897.
11. *Hlatky Mária*: A magyar gyűrű. Bpest, 1938.
12. *Kovács János*: Szeged és népe, Szeged ethnográphiája. Szeged, 1901.
13. *Kulinyi Zsigmond*: Szeged ujkora. Szeged, 1901.
14. *Gerecze Péter dr.*: Magyarország Műemlékei. — Csongrád vm. műemlékei és azok irodalma. II. kötet. Bpest, 1906.
15. *Móra Ferenc*: Ásatás a Szeged-ötömösi Anjoukori temetőben. — Arch. Ért., 1906. 18—27. l.
16. *Móra Ferenc*: Szegedvidéki leletekről. — Arch. Ért., 1908. 361—371. l.
17. *Móra Ferenc*: Bilisicsi ásatásokról. — Arch. Ért., 1908. 429—430. l.
18. *Nagy Imre*: Szentés. — Magyar városok monografiája. III. Bpest, 1923.
19. *Párducz Mihály dr.*: La Tène- és népvándorláskori sírok a Solt-Paléban. — Dolg. 1935. 169. l.
20. *Reizner János*: Szeged története. I. kötet. Szeged, 1899.
21. *Reizner János*: Szeged-vidéki pusztatemplomok és a kereseti harang. Arch. Ért., 1891. 166—167. l.
22. *Reizner János*: Szegedvidéki leletekről. — Arch. Ért., 1891. 355—358. l.
23. *Reizner János*: Ásatás Csengelén (Csongrád m.). — Arch. Ért., 1892. 235—240. l.
24. *Reizner János*: A Szeged-csorvai árpád-kori füstölő. — Arch. Ért., 1895. 361—365. l.
25. *Reizner János*: A rivó dülői ásatásokról és kötőresi leletekről. — Arch. Ért., 1903. 378—387. l.

¹⁸³ 6. 684. l., 30. 446. l., 37. 107. l,

¹⁸⁴ 30. 448. l.

¹⁸⁵ 30. 447. l.

26. *Reizner János*: Régi Szeged. I—II. kötet. Szeged, 1884.
 27. *Roska Márton dr.*: Árpádkori temető Várfalván. — Dolg., 1914. 125—168. l.
 28. *Szabó Kálmán*: Az alföldi magyar nép művelődéstörténeti emlékei. A Magyar Nemzeti Múzeum Művelődéstörténeti kiadványai. III. Bpest, 1938.
 29. *Szendrei János dr.*: Magyar hadtörténelmi emlékek. Bpest, 1896.
 30. *Szeremlei Samu*: Hód-Mező-Vásárhely története. II. kötet. Hmvásárhely, 1901.
 31. *Tömörkény István*: Szegedi Múzeum. — Arch. Ért., 1902. 372—376. l.
 32. *Tömörkény István*: A bilisitsi ásátásokról. (Szeged-Alsótanya). — Arch. Ért., 1903. 50—54. l.
 33. *Tömörkény István*: Oroszlámcsi leletekről és ásátás a körös-éri iskolánál. — Arch. Ért. 1904. 263—271. l.
 34. *Tömörkény István*: Bilisicsi és egyéb újabb leletekről. — Arch. Ért., 1905. 251—257. l.
 35. *Varga Antal*: A hódmezővásárhelyi ásátásokról. — Arch. Ért., 1894. 135—140. l.
 36. *Vass Gyula*: Archaeologiai levelek XXIII. — Arch. Ért., 1869. 238. l.
 37. *Zsilinszky Mihály*: Csongrád vármegye története. I. kötet. Bpest, 1897.
 38. A szegedi múzeum régiségtári naplója.
 39. — — A csomorkányi puszta templom. — Arch. Ért. 1870. 45. l.
 40. *Varga Ferenc*: Szeged város története. I., II. kötet.
 41. *Réthy László*: A Béla és István féle rézpénzekről. — Arch. Ért., 1895. 164. l.
 42. *Réthy László*: Magyar egyetemes éremtár. Bpest, 1899.

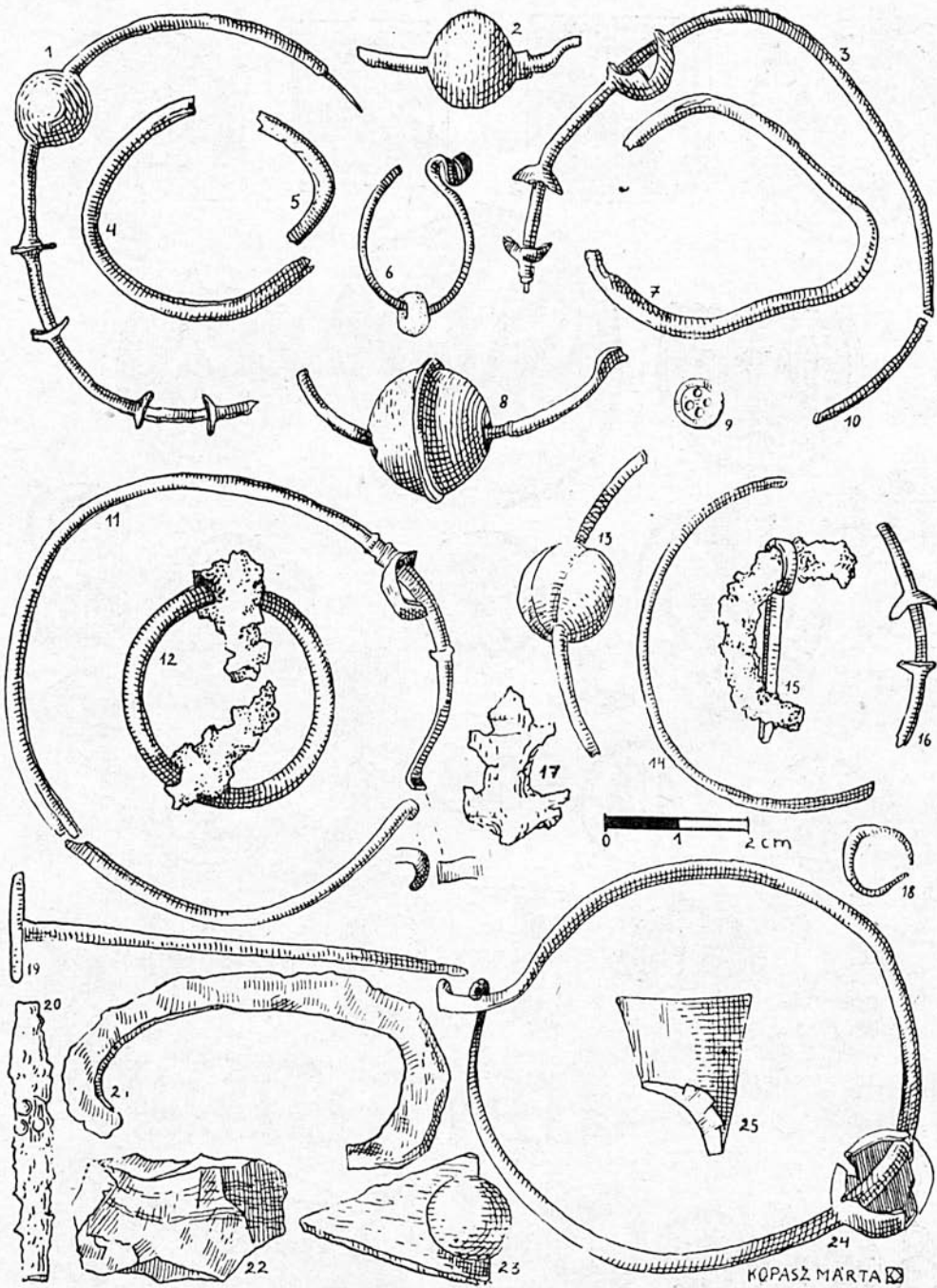
Térképek.

43. *Cs. Sebestyén Károly*: Szeged vidékének régészeti térképe. 1927. 1:75.000. (Kézíratos térkép a Szegedi Múzeumban.)
 44. *Hódmező-Vásárhely* t. h. város térképe. 1926. (Városi mérnökség.)
 45. *Horváth Henrich*: Delineatio praediorum Kistelek item Felső et Alsó Csengelye ad Lib. Regiamque Civitatem Segediensem Spectantium... 1775—1858.
 46. *Jakabffy Lajos*: Szeged sz. kir. város határának térképe. 1919. 1:28.800.
 47. *József császárkori* térképek: Coll. XVII. Sec. 28., 29., 30., 31.; Coll. XVIII. Sec. 30., 31.; Coll. XIX. Sec. 20., 21., 28., 29.
 48. *Kaltschmidt Ábrám* rajza után Szeged külterületének helyzetrajza 1747-ben. (Reizner János: Szeged története. I. kötet.)
 49. *Kerle Antal*: Szabadkirályi Szeged városa határának térképe. 1855.
 50. *Kerle Antal*: Szeged határának dülök szerinti felosztása 1855-ben.
 51. *Szeged határának* térképe 1:75.000., 5363., 5463., 5564., 5364., 5464.
 52. *Szeremlei Samu*: Hód-Mező-Vásárhely története. I. kötet. 2. számú térkép: Hmvásárhely történeti térképe.

Dr. Széll Márta.

XXVIII

KOPASZ MÁRTA

